

Çocuk Gözünden Göç Hikayesinin Öyküsel Terapi Odağında İncelenmesi: Suriyeli Mülteci Çocuklar

Hacer YILDIRIM KURTULUŞ¹, Emin KURTULUŞ²

Öz

Bu araştırmada, Suriyeli mülteci çocukların göç deneyimine ilişkin görüşlerini Öyküsel Terapi odağında incelemek amaçlanmaktadır. Araştırma, nitel araştırma desenlerinden olgubilime göre tasarlanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, çocukların göç yolculuğu hikayesini, bu yolculuğun etkilerini ve yolculuğa ilişkin duygu ve düşüncelerini anlatırken daha çok olumsuz ifadeler kullandıkları görülmüştür. Bununla birlikte görüşme sorularında yer alan göç yolculuğu hikayesinin olumlu yanları, yeni hayata uyum sağlama becerileri, kendisini daha güvende ve daha güçlü hissetmek için yapabilecekleri ve göç yolculuğu hikayesiyle getirilen kültürel değerler sorulmuştur. Bu konuşma ile çocuklar zihinlerinde, olumsuz yaşantıların gölgesinde ihmal ettikleri olumlu yaşantıları hatırlamışlardır. Böylelikle, çocukların göç hikayesini anlatırken zihinlerinde ihmal edilen olumlu yaşantıları da gündeme getirmeleri sağlanmıştır.

Anahtar Sözcükler

Suriye
savaş
göç
çocuk
uyum

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 25.07.2021

Kabul Tarihi: 13.12.2021

Doi:
10.20304/humanitas.974203

Examination of The Migration Story From Child's Perspective in the the Focus of Narrative Therapy: Syrian Refugee Children

Abstract

In research, it is aimed to examine the views of Syrian refugee children on the migration experience with the focus of Narrative Therapy. The research was designed according to phenomenology. According to the findings of the study, it was observed that children mostly used negative expressions while telling the story of the migration journey, the effects of this journey, and their feelings and thoughts about the journey. However, the positive aspects of the migration journey story in the interview questions, their ability to adapt to new life, what they can do to feel safer and stronger, and the cultural values brought by the migration journey story were asked. With this speech, the children remembered the positive experiences that they neglected in the shadow of negative experiences in their minds. In this way, it was ensured that the children brought up the neglected positive experiences in their minds.

Keywords

Syria
war
migration
child
adaption

About Article

Received: 25.07.2021

Accepted: 13.12.2021

Doi:
xx.xxxxx/xxxxxxxxx.xxxxxx

¹ Dr., Bağımsız bilim insanı, İstanbul/Türkiye, haceryildirim91@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0880-1318

² Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Doktora Programı, Sakarya/Türkiye, eminkurtulus1@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6346-0114

Giriş

Günümüz dünyasında ülkeler arasında yaşanan sorunlar sebebi ile milyonlarca çocuk savaş gibi şiddet ve istismar içeren travmatik olaylara maruz kalmaktadır. Savaş kısa ve uzun vadede insanlar üzerinde ciddi yıkıcı etkilere sahip olan felaketlerden biridir (Ghumman, McCord ve Chang, 2016, s. 246). Suriye’de 2011 yılında başlayan iç savaştan sonra, Suriye halkının öldürülme ve zulüm görme korkusu, evlerinin hasar görmesi sonucu barınamama korkusu, sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşamamaları sebebi ile ülkelerinden ayrılmak zorunda kaldığı görülmektedir. Türkiye de 2011’den bu yana mültecilere kapılarını açan ve ülkesinde en fazla Suriyeli mülteci barındıran ülkelerden biri olmuştur (United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR], 2017). Ülkesini terk ederek bir başka ülkeye sığınan ve mülteci olup olmadığı yetkili merciler tarafından karar verilmemiş kimselere sığınmacı denilmektedir (Deniz, 2014, s. 177). Birleşmiş Milletler Yürütme Komitesi kararıyla, kitlesel bir sığınmanın süregelir hale gelmesi durumunda bu kişilere “geçici koruma statüsündeki sığınmacı” ismi verilmiştir (UNHCR, 2017, s. 16). Bu çalışmada ise Suriyeli çocuklar için, can ve mal güvenliklerinin tehlikede olması ve bulunduğu ülkenin korumasından faydalanamaması ile ülkesini terk etmek zorunda kalan kişiler için kullanılan mülteci kavramı (Akpınar, 2017) tercih edilmiştir. Eylül 2021 itibari ile Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin sayısı üç buçuk milyondan fazladır ve bunların yarısı çocuklardan oluşmaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021).

Savaşın neden olduğu stres faktörleri ve çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri çocukların savaş sırasında ve sonrasında maruz kaldıkları koşullardan doğrudan etkilenmektedir. Sevdiklerinin yaralanması, evlerini kaybetmek, işkencelere şahit olmak, açlık, güvenlik, barınma, sevgi gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamamak gibi olumsuz deneyimler çocukların ruh sağlıklarını da olumsuz yönde etkilemektedir (Minoiu ve Shemyakina, 2014, s. 238). Bununla birlikte çocukların savaş nedeni ile mülteci konumuna gelmesi, göç etmek zorunda kalması, sınırda beklemek ya da yasal olmayan yollar ile sınırı geçmek gibi durumlar ile karşılaşmaları da yaşam mücadelelerini arttırmaktadır (Fazel, Reed, Panter-Brick ve Stein, 2012, s. 270). Göç yolculuğu esnasında ağır ve sağlıksız yolculuk süreçleri, yaşamda kalma ve sınırdan geçme mücadeleleri, göç sonrası yeni bir yaşamın varlığı çocuklar için birçok soruna sebep olmaktadır (Gencer, 2019, s. 52). Alanyazında da göç süreci ve sonrasında çocukların yaşadığı deneyimleri konu edinen çalışmalarda, düşük okullaşma, çocuk yaşta evlendirilme, çalıştırılma (Erdoğan, 2015, s. 7), yakınlarını kaybetme, yakınlarına yapılan işkenceye maruz kalma, şiddete maruz kalma (Machel, 2001, s. 1), istismara maruz kalma, sığınılan ülkede kabul edilmeme (Üçkardeş,

Işık ve Aker, 2015, s. 32) gibi riskler, ihlaller ve yoksunluklar vurgulanmaktadır. TOHAV da (2014) bu çocukların göç etmeden önce olumsuz yaşam koşullarında barınma, beslenme, temel ihtiyaçları karşılayamama gibi sorunlar yaşadıklarını, iki ülke arasındaki göç sırasında sağlık hizmetlerine erişemediklerini, insan ticaretine maruz kaldıklarını, sağlıksız koşullarda yolculuk ettiklerini belirtmiştir. Göç sonrasında çocukların yaşadıkları problemler ise başta dil bilmeme olmak üzere, duygusal ve davranışsal problemler, kendini ifade edememe, eğitim alamama, temel ihtiyaçlarını karşılayamama ve yaşadığı sorunları iletebilecek bir merci bulamamadır (Sims ve ark., 2000, s. 43; Atasü Topçuoğlu, 2012, s. 58).

Bhugra'nın (2004) göç ve ruh sağlığını ilişkisini ele aldığı modelinde bu ilişki göç öncesi dönem, göç eylemi ve göç sonrası dönemdeki risk faktörlerine dayalı olarak yapılandırılmıştır. Göç eden kişinin ruh sağlığını etkileyen faktörler göç öncesi dönemde göçün isteğe bağlı ya da zorunlu olmasına dayalı göç motivasyonundan ve göçe sürükleyen nedenlerden etkilenmektedir. Göç sırasında karşılaşılan risk faktörleri ise sosyal desteğin kaybolması, kaybetme duygusu, ayrılıkla birlikte hissedilen yas, göç sırasında yaşanan travmatik deneyimlerdir. Göç sonrasında ise kültüre uyum sağlama sorunları, ayrımcılığa ve damgalanmaya maruz kalma, barınma sorunları, maddi problemler ve eski yaşamını özlem gibi risk faktörlerine maruz kalınmaktadır. Bu modele göre, bu risk faktörleri göç eden kişinin ruh sağlığı problemleri yaşaması üzerinde etkili olmaktadır (Solgun ve Durat, 2017, s. 4). Yapılan araştırmalarda da, savaş sonrası ülkelerini terk etmek zorunda kalan Suriyeli mülteci çocukların sevdiklerinden ayrılma, yakınlarını kaybetme, savaş, bomba, işkence ve şiddete maruz kalmaları sebebi ile travma sonrası stres bozukluğu ve depresyon yaşadıkları görülmektedir (Baddoura ve Merhi, 2015, s. 101; Wenzel, Mirzaei ve Nowak, 2016, s. 746). Bununla birlikte bu çocuklarda yoksulluk, barınma problemleri, dışlanma ile birlikte saldırganlık ve öfke ile baş etme problemleri ile uyku bozuklukları da gözlemlenmiştir (Henley ve Robinson, 2011, s. 53; Taleb ve ark., 2015, s. 65).

Suriyeli mülteci çocukların yaşadıkları savaş koşullarında, şiddete tanık olma, aile üyelerinin işkenceye maruz kalması, ebeveynlerden ayrılma, yaralanma, mülteci kampında yaşama, evinden ve sevdiklerinden ayrılma gibi travmatik yaşantıların etkilerinin ve psikososyal uyum sorunlarının azaltılması, bu çocukların ruh sağlıkları üzerinde önemli bir faktördür (Beiser ve Hou, 2016, s. 466; Kaya ve Hiçdurmaz, 2018, s. 137). Alanyazında mülteci çocuklar üzerinde yapılan çalışmalar incelendiğinde, duygusal sıkıntıları azaltmak ve psiko-sosyal işlevi arttırmak amacıyla bilişsel davranışçı kurama dayalı grupla çalışması (Ehnholt, Smith ve Yule, 2005, s. 235; El-Khodary ve Samara, 2019, s. 1; Gormez ve ark., 2017, s. 125),

travmanın etkilerini azaltmak amacıyla resim ve müziği içeren sanat terapisi (Baker ve Jones, 200, s. 249; Uğurlu, Akça ve Alacatürk, 2016, s. 89) müdahalelerine rastlanmaktadır. Çocukların yaşadıkları zorlukları ifade etmesine yardımcı olacak drama ve kum terapilerinden de faydalanan çalışmalar bulunmaktadır (Rousseau ve ark., 2007, s. 451; Rousseau ve ark., 2009, s. 743). Bununla birlikte Suriyeli çocukları ele alan çalışmalarda, travma üzerinde etkili olduğu düşünülen Öyküsel Terapi müdahalelerine (İkizer, 2020, s. 15) rastlanmamıştır. Öyküsel terapiye göre, insanlar sağlıklı, yetenekli ve çözüm üretebilecek, yaşamlarını zenginleştirebilecek, yeni öyküler kurabilecek kapasiteye sahiptirler (Corey, 2008). Öyküsel terapinin amacı, danışanların yaşadıkları sorunlara bakış açısını değiştirerek alternatif bakış açıları ve kişisel öyküleri oluşturmak, olumlu değişimi sağlayacak somut amaçlar belirlemektir (Kararımk ve Bugay, 2010, s. 27). Özabacı ve Erken de (2013) öyküsel terapinin kişinin savaş gibi travmatik durumlar ile mücadele ederken kendi kaynaklarına dayalı bir kimlik oluşturmasına yardımcı olacağını ifade etmişlerdir. Bu çalışmada da Suriyeli mülteci çocuklar ile çalışırken Öyküsel Terapi’de kullanılan, travma yaşayan kişilerin travmaya karşı güçlenmesini ve anlattıkları hikayelerin olumlu yönlerinin güçlendirilerek yeniden yazmalarını sağlayacak, anlattıkları travmatik hikâyenin güçlü yanlarına odaklanarak kişinin iyi oluşunu arttıracak sorulardan faydalanılmıştır. Öyküsel terapi, travma yaşayan kişilerin en kötü durumda bile travma ile aktif olarak baş ettiklerini ortaya çıkarmak için yeniden yazma sorularından faydalanmaktadır (White ve Epston, 1990, s. 25). Yeniden yazma soruları, kişilerin yaşamlarında ihmal edilmiş alan ve olayları (ki bunların üzeri, sıklıkla, anlatılmakta olan sorunlu ve olumsuz hikâye tarafından örtülür) saklandıkları yerden çıkarmaya yardım etmeye davet etmektedir. Bu ihmal edilen ve travma yaşayan kişilerin farkındalığının düşük olduğu alan ve olaylar içerisinde; dayatma altında iken sergilenen başarılar, geliştirilen hayatta kalma becerileri ve kişinin hikayesinin dışında kalan sahip olduğu değerler bulunmaktadır (Madigan, 2016, s. 53). İşte bu çalışmada da Suriye’den göç eden mülteci çocukların göç deneyiminde dayatma altında iken sergiledikleri başarılar, geliştirdikleri hayatta kalma becerileri ve hikayesinin dışında kalan sahip olduğu değerlerin farkındalığının artırılması ile çocukların göç sonrası uyumunun artacağı ve ruh sağlığını olumlu yönde etkileneceği düşünülebilir.

Alanyazında Suriye’den göç eden mülteci çocuklar üzerinde yapılan ve çocukların göç sonrası yaşadıkları riskler ve gelişim süreçleri (Kim, Brown, Dolan, Sheridan, ve Aber, 2020), çocukların ruh sağlığı üzerinde ebeveynlerin rolü (Erucar, Maltby ve Vostanis, 2018), eğitim ve ruh sağlığı ihtiyaçları (Sirin ve Rogers Sirin, 2015), travma sonrası depresyon, stres ve

anksiyete (Khamis, 2019, s. 30; Yayan, Düken, Özdemir ve Çelebioğlu, 2020, s. 27) konularında araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Yapılan araştırmaların daha çok sorunlu hikâyeye dönük olduğu ve sorunları konuşmak üzerine kurulduğu görülmektedir. Araştırmada “hikayelerin kişiyi güçlendirecek şekilde yeniden anlatılmasına sağlamak” amacıyla Öyküsel Terapi sorularının kullanması ve araştırmanın nitel yöntemlerle yürütülmesi ile araştırmanın alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte araştırma, Suriyeli mülteci çocukların kültürel uyum sürecinde sosyal değişimin en belirgin yaşandığı ve geldikleri ülkedeki kültürle doğrudan karşılaştıkları okul ortamlarında yaşananlara ışık tutması ve mülteci çocukların okul yaşantısına ilişkin öğretmenlere ve psikolojik danışmanlara farkındalık sağlaması açısından önemli olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda bu araştırmada, Suriye’den göç eden mülteci çocukların göç hikayesini Öyküsel Terapi odağında incelemek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda “Suriye’den göç eden mülteci çocukların göç deneyimine ilişkin görüşleri nasıldır?” sorusunun cevabı aranmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Suriye’den göç eden mülteci çocukların göç hikayesini Öyküsel Terapi odağında incelemeyi amaçlayan bu araştırma nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenolojik) desene uygun olarak tasarlanmıştır. Olgubilim desenine dayalı nitel çalışmalarda bir olguya ve bir duruma ilişkin deneyimlerinin, bireysel algıların ortaya çıkarılması ve yorumlanması amaçlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011; Yıldız, Çekmez ve Bütüner, 2012). Çalışmada, çocukların anlattıkları göç hikayesinin olumlu yönlerinin güçlendirerek zihinlerinde yeniden yazılmasını sağlamak ve çocukların göç sonrası uyumunu artırmak için Öyküsel Terapi’nin sorularından faydalanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın evreni göç deneyimi yaşayan Suriyeli çocuklardan oluşmaktadır. Araştırmanın örneklem grubu amaçlı örnekleme ve kartopu örnekleme yöntemleri ile seçilmiş Suriyeli mülteci çocuklardan oluşmaktadır. Çocukların araştırmaya alınma kriterleri; çocukların Suriye’den göç eden mültecilerden olması ve Türkçe biliyor olmasıdır. Araştırmaya katılan çocuklar iki kız ve üç erkek olmak üzere toplam beş çocuktan oluşmaktadır. Bununla birlikte çocukların yaşları 11-16 yaş aralığındadır. Araştırmaya katılan kız çocuklar Türkiye’ye 2015 yılında, erkek çocuklar ise 2016 yılında göç etmişlerdir. Araştırmaya katılan çocukların gerçek isimleri kullanılmamış, her birine farklı kod isimler verilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Suriye'den göç eden mülteci çocukların göç hikayesine ilişkin görüşleri yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, görüşme formu hazırlanmadan önce, alanyazında Suriye'den göç eden mülteci çocuklar konusundaki temel bilgiler ile makaleler gözden geçirilerek en çok araştırılan konular, kullanılan yöntem ve teknikler, araştırılmaya ihtiyaç duyulan konular ortaya konulmuştur. Ardından, araştırmanın amaçları doğrultusunda görüşme soruları Öyküsel Terapi eğitimi alan araştırmacı ve yine Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık alanında Dr. olan diğer araştırmacı tarafından birlikte hazırlanmıştır. Hazırlanan görüşme soruları yine Öyküsel Terapi eğitimi alan iki uzmana sunulmuştur. Uzmanların görüşleri incelenerek gerekli düzeltmeler yapılmış ve ilk başta 11 soruluk bir görüşme formu hazırlanmıştır. Uzman görüşleri sonrasında şekillenen sorular ile ilk olarak üç çocukla pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Pilot görüşmelerin sonrasında görüşme sorularından 1 soru çocuklar anlamakta güçlük çektiği için; 1 soruda çocukların resim çizmesini gerektiği için pandemi koşulları gereği çıkarılmıştır. Sorular tekrar gözden geçirilmiş ve 9 soruluk görüşme formuna son hali verilmiştir. Görüşme soruları şöyledir;

1. Bu göç yolculuğunda sana destek olan kimler vardı?
2. Türkiye'ye göç ettiğin yolculuk hikayeni anlatır mısın?
3. Göç yolculuğundan sonra neler düşündün ve hissettin?
4. Bu yolculuk senin hayatını nasıl etkiledi?
5. Anlattığın bu göç hikayesi senin hayatına olumlu anlamda neler kattı?
6. Göç yolculuğundan sonra hayata uyum sağlamayı nasıl başardın?
7. Kendini daha güvende ve güçlü hissetmek için neler yapabilirsin?
8. Göç hikayenle beraber kendi ülkenden buraya hangi kültürel değerlerini yanında getirdin?
9. Geldiğin ülkedeki alışkanlıklarını ve yaşam stilini burada nasıl devam ettirebiliyorsun?

Araştırmacının Rolü

Bu araştırmada bulunan araştırmacılar süreçte katılımcı bir rol üstlenmişlerdir. Araştırmacının katılımcı rolü, araştırılan alanda bulunmayı, araştırmanın çalışma grubu ile görüşmeler gerçekleştirilmeyi, çalışma grubunun yaşantılarını deneyimlemeyi, çalışılan alanda elde ettiği bakış açısını ve yaşantıları verilerin analizi aşamasında kullanabilme becerisine sahip olmayı gösterir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 27). Bu araştırmada da, araştırmacıların Suriye'den göç eden mülteci çocukların tespit edilmesinde, Suriye'den göç eden mülteci çocukların velileri ve öğretmenleri ile görüşmesinde, çocukların iletişim bilgilerine

ulaşılmasında, çocuk ve velilerin araştırma hakkında bilgilendirilmesinde, belirlenen çocuklar ile görüşme yapılmasında, toplanan verilerin analizinde bizzat katılımcı bir rol aldığı söylenebilir. Bununla birlikte araştırmacılarından biri Öyküsel Terapi eğitimini Dulwich Center'dan 8 modül ve 40 oturum şeklinde almıştır. Bu süreçte araştırmanın kendi varsayımlarının ve ön yargılarının veri toplama ve analiz sürecini etkilememesi için yansız ve nesnel bir rolde bulunmuşlardır.

Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecinden önce Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan araştırmanın etik kurul izni alınmıştır. Ardından çocukların aileleri araştırma hakkında bilgilendirilmiş ve "Çocuk Rıza Formu" aracılığı ile onam alınmıştır. Çocuklar ile yapılan görüşmeler okul psikolojik danışmanının odasında terapötik ortamda gerekli olan fiziksel koşullar sağlanarak ve pandemi koşulları gereği maske ve sosyal mesafeye dikkat edilerek gerçekleştirilmiştir. Psikolojik danışman ve çocuk arasında güç eşitsizliğini engellemek amacıyla aralarında herhangi bir masanın bulunmadığı karşılıklı duran iki sandalyede görüşmeleri gerçekleştirmişlerdir. Görüşmeler ortalama bir saat sürmüştür. Görüşmeler sırasında veli ve çocukların onayı ile ses kaydı alınmıştır.

Verilerin Analizi

Olgubilim nitel desenini kullanan araştırmalarda, kişilerin belli bir durum ya da olguya ilişkin değerlendirmeleri incelenerek o durum ya da olguya ilişkin yorumda bulunma ya da anlamlandırma amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda olgubilim araştırmalarında anlamlar ortaya çıkarılır ve bu anlamlar kategorilere göre sınıflandırılır (Çepni, 2010, s. 114). Bu araştırmada da yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla elde edilen veriler, içerik analizi yaklaşımıyla çözümlenmiştir. İçerik analizinde yapılan temel işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği şekilde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 74).

Çocuklar ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler, ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Alınan ses kaydı çocuklara dinletilmiş ve onay vermedikleri herhangi bir cümle olması durumunda araştırma içerisinde kullanılmayacağı belirtilmiştir. Çocuklardan alınan onaylar doğrultusunda verilerin dökümü gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler tümevarımsal bir şekilde içerik analizi yapılmış ve bulgular sunulmuştur. İçerik analizi, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirme ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlama aşamalarından oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 154). Veri analizi gerçekleştirilirken araştırmacıya nitel metinleri sistematik

olarak değerlendirmesi ve yorumlaması için yardım eden bir bilgisayar yazılımı olan MAXQDA 2020 analiz programı kullanılmıştır (Yakut-Çayır ve Sarıtaş, 2017, s. 23). Bu programa dökümler eklenerek, araştırmanın amaçları ve görüşme soruları temel alınarak veriler anlamlı bölümlere ayrılmış, birbirine benzeyen veriler belirli kavramlar ve temalar çerçevesinden bir araya getirilmiş ve onları tanımlayan kodlar verilmiştir. Kodlar incelenerek birbirine benzeyenler birleştirilmiş ve sınıflandırılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmada geçerlik ve güvenirliliği sağlamak için Lincoln ve Guba (1985) nitel araştırmanın niteliğini artırabilecek stratejileri temel alınmıştır. Öncelikle araştırma konusu ile ilgili alanyazın taraması yapılarak çalışmanın kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Araştırmanın nitel deseni ve nitel veri toplama aracı olan yarı yapılandırılmış görüşme sorularının nasıl oluşturulduğu açıklanmıştır. Veri toplama aşamasında uygun ve yeterli veriye ulaşabilmek için amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak, oluşturulan ölçütlere uygun kişilerin çalışmaya katılımı hedeflenmiştir. Araştırma sonucunda doğru bilgiye ulaşmak amacıyla, araştırmaya katılanların kimlik bilgisinin gizli tutulacağı belirtilmiştir ve katılımcıların araştırmaya katılımında gönüllülük esasına uyulmuştur. Araştırmanın veri toplama aşamasında veri kaybı yaşamamak amacıyla veli ve çocukların onayı ile ses kaydı alınmıştır. Araştırmanın veri toplama süreci ve verilerin analizi de detaylı olarak açıklanmıştır. Verilerin analizinde öncelikle ses kayıtları araştırmacılar tarafından deşifre edilmiştir.

Nitel analizde güvenirliliği sağlamak için temaların ve kodlarının kontrolü, her araştırmacı tarafından ayrı ayrı yapılmıştır (Creswell, 2017, s. 47). Ayrıca, güvenirliliğini sağlamak için görüşmelerden elde edilen veriler, araştırmacılar tarafından farklı zamanlarda gözden geçirilmiş ve kontrolleri de yapılmıştır. Kodlayıcılar arasındaki görüş birliği olan Benzerlik: Güvenirlik/Uzlaşma Yüzdesi= $\frac{\text{Görüş Birliği}}{(\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı})} \times 100$ formülü kullanılarak hesaplanır. Kodlayıcılar arası görüş birliğinin en az % 80 olması gerekir (Özdemir ve Avcı, 2019, s. 556). Bu araştırmada, uzlaşma yüzdesi %95 olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Bu araştırmada, Suriye'den göç eden mülteci çocukların göç hikayesini Öyküsel Terapi odağında incelemek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda "Suriye'den göç eden mülteci çocukların göç deneyimine ilişkin görüşleri nasıldır?" sorusunun cevabı aranmıştır. Araştırma bulgularında, "göç yolculuğu sırasında sosyal destek kaynakları", "göç yolculuğunun hikayesi", "göç yolculuğu sonrasında duygu ve düşünceler", "göç yolculuğunun etkileri", "göç

yolculuğunun olumlu yanları”, “göç yolculuğundan sonra uyum”, “göç yolculuğu sonrası güvende ve güçlü hissetmek”, “göç yolculuğu hikayesi ile getirilen kültürel değerler”, “alışkanlıkları ve yaşam stilini devam ettirebilme” temaları elde edilmiştir.

1. Tema: Göç Yolculuğu Sırasında Sosyal Destek Kaynakları

Araştırmaya katılan çocuklara, göç yolculuğu sırasındaki sosyal destek kaynaklarını anlamak üzere “Bu göç yolculuğunda sana destek olan kimler vardı?” sorusu sorulmuştur. Elde edilen yanıtlarda iki kod elde edilmiştir.

Tablo 1

Göç Yolculuğu Sırasında Sosyal Destek Kaynakları Temasına İlişkin Bulgular

Göç yolculuğu sırasında sosyal destek kaynakları	Çocuklar
Aile	Ç1, Ç2, Ç3, Ç4, Ç5
Akraba	Ç3

Tablo 1’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan Suriyeli mülteci çocukların tamamı göç yolculuğu sırasında ailesinden destek aldıklarını ifade etmekle birlikte, Ç3 akrabalarından da destek aldığını belirtmiştir. Ailesinden destek aldığını belirten çocuklar, “Göç yolculuğunda bana ailem destek oldu. Bir de abim Türkçe öğrenmişti, o sayede bana çok destek oldu (Ç1)” ve “Yanımda herkes vardı. Yani ailemle beraber buraya geldiğimiz için onlar yanımdaydı. Biz gemiyle geldik ve gemide sohbet ederek ailem bana destek oldu (Ç4)” ifadelerinde bulunmuşlardır. Akrabasından da destek gördüğü belirten bir öğrenci ise “akrabalarımız ve ailem bize yolculuk öncesinde destek oldu. Yolculuk sırasında ise yanımda kardeşim ve annem vardı. Bir de annemle bize yolculuk yaparken bizi götürmesi için para verdiğimiz bir adam yardım etti (Ç3)” ifadesini kullanmıştır.

2. Tema: Göç Yolculuğunun Hikayesi

Araştırmaya katılan çocuklara, göç yolculuğu hikayelerini anlamak üzere “Türkiye’ye göç ettiğin yolculuk hikayeni anlatır mısın?” sorusu sorulmuştur. Elde edilen yanıtlarda dokuz kod elde edilmiştir.

Tablo 2

Göç Yolculuğunun Hikayesi Teması İlişkin Bulgular

Göç yolculuğunun hikayesi	Çocuklar
Yaşamak için gitmek zorunda kalmak	Ç1, Ç3, Ç4, Ç5
Ölüm korkusu	Ç1, Ç3, Ç4, Ç5
Güvende olma isteği	Ç1, Ç3, Ç4, Ç5
Geri dönme umudu	Ç1, Ç4
Aç ve susuz bir yolculuk	Ç2, Ç3
Havayolu araçları ile yolculuk	Ç1, Ç5
Karayolu araçları ile yolculuk	Ç2
Yürüyerek bir yolculuk	Ç2
Dağa tırmanarak bir yolculuk	Ç2

Tablo 2’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan Suriyeli mülteci çocuklar göç yolculuğu hikayesini ilk anlattıklarında çoğunlukla olumsuz ifadeler kullanmışlardır. Çocuklar göç yolculuğu hikayesini kullanırken yaşamak için gitmek zorunda kaldıklarını, ölüm korkusu yaşadıklarını, güvende olmak istediklerini, geri dönmek için umutları olduğunu, yolculuk yaparken aç ve susuz kaldıklarını, havayolu ile yolculuk yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu durumu çocuklar “Göç yolculuğundan önce büyük baba ve büyük anne tarafındayken rehin alındık. Bizi silahla rehin aldılar. Eğer gitmeseydik öldürülecektik. Gitmemizi istediler. Kardeşim onları görmek istemediği için hatta gözlük takmıştı. Sonra bıraktık her şeyi geldik. Önce babam arabayla aldı bizi. Sonra tüm aile bir yerde toplandık ve babam Türkiye’ye bizi uçakla göndermeye karar verdi. Parayı her şeyi biz ayarladık. Biz buraya geldik, ama gitmek istiyoruz (Ç1)” ve “Suriye’deyken, mesela bir keresinde arabayla gezerken arabamıza kurşun geldi. Camlar düştü ve çok korktuk. Hatta annemin kafasına cam geldi. Suriye’de evde otururken bile rahat değildik. Evimize giriyorlardı, odamıza giriyorlardı. Silah sesleri sürekli vardı. Eğer Suriye’de kalmaya devam etseydik kurşun evimize gelir ve ölürdük. Çünkü sürekli kurşun atıyorlardı. Bunlardan dolayı babam da “sizin iyiliğiniz için burada kalmayalım” dedi. Annem önce kabul etmedi. Ama korkudan kabul etmek zorunda kaldı. Suriye’de savaş bitince, her şey düzeline, iyi olursa geri döneriz diye yola çıktık. Ama 6 yıl oldu hala geri dönemedik (Ç4)” ifadelerini kullanarak anlatmışlardır. Bununla birlikte göç yolculuğu hikayesinin diğer çocuklara göre daha olumlu bir şekilde dile getiren, yolculuğu bir maceraya benzeten Ç2, “Otobüsle başladı yolculuğumuz. Sonra araba ile devam ettik. Sonrada biraz yürüyerek gittik. Ardından dağa tırmandık. Sonra tekrar otobüse binip buraya geldik. Ama gelene kadar üç kez geri döndük. Ama dördüncü de başardık. Yolculuğumuz bir hafta sürdü. Yanımızda sadece çikolata vardı, onu yedik yolda. Dağa tırmanmadan önce bir ailenin yanında kaldık. Onlar

babamın arkadaşlarıydı. 2-3 gün kaldık sonra yola devam ettik. Onlar bize biraz para verdi, o parayla yemek aldık. Yolculukta hep karanlıkta yürüdük. Benim için çok zor oldu” ifadesi ile göç yolculuğunu hem karayolu araçlarını kullanarak hem de yürüyerek ve dağa tırmanarak tamamladığını belirtmiştir.

3. Tema: Göç Yolculuğu Sonrası Duygu ve Düşünceler

Araştırmaya katılan çocuklara, göç yolculuğu sonrası duygu ve düşüncelerini anlamak üzere “Göç yolculuğundan sonra neler düşündün ve hissettin?” sorusu sorulmuştur. Elde edilen yanıtlarda 10 kod elde edilmiştir.

Tablo 3

Göç Yolculuğu Sonrası Duygu ve Düşüncelere İlişkin Bulgular

Göç yolculuğu sonrası duygu ve düşünceler	Çocuklar
<i>Duygular</i>	
<i>Olumsuz Duygular</i>	
Kabul edilmeme duygusu	Ç1, Ç3, Ç4
Şaşkınlık	Ç2, Ç4
Yalnızlık	Ç4
Korku	Ç5
<i>Olumlu Duygular</i>	
Türkçe öğrenince rahatlamak	Ç3, Ç4, Ç5
Güvende olduğunu hissetmek	Ç1, Ç4
Özgür hissetmek	Ç1, Ç4
Kabul edilmekten dolayı mutluluk	Ç5
<i>Düşünceler</i>	
Türkiye’de binaların uzunluğu	Ç2, Ç3
Olumsuz yaşam şartları	Ç5

Tablo 3’te görüldüğü üzere, araştırmaya katılan Suriyeli mülteci çocuklar göç yolculuğu sonrası duygu ve düşüncelerine ilişkin; kabul edilmeme duygusu, yalnızlık, korku, barınma ve iş bulma ile ilişkili olumsuz yaşam şartları gibi olumsuz ifadeler kullanmışlardır. Çocuklardan biri bu durumu “Türkiye iyidir. Geldiğim için başta mutluydum. Ama okuldaki bazı arkadaşlar beni rahatsız ediyor. Bazı arkadaşlarım bize, Suriye bom bom diyorlar ve bizi istemiyorlar. Suriye’ye geri dönün diyorlar. Bu nedenle üzülüyorum. Türkiye’de iyiyiz, güvende ve iyi hissediyoruz. Ama Suriye daha iyi, çünkü orası bizim memleketimiz. Orada daha rahattık. Buraya gelme sebebimiz, yaşayabilmek. Suriye’de yaşam yok, elektrik 3 saat olmuyor. Ev çok soğuk oluyor (Ç1)” ve bir diğeri Türkiye’ye gideceğimiz zaman evet gidelim dedim. Ben sandım ki bir başka mahalleye gideceğiz. Meğerse başka bir ülkeye gidiyormuşuz. Geldim bir

baktım ki başka insanlar, başka dil konuşuyorlar. Şaşırdım. Göç etmek önce güzel geldi çünkü orada bombalar vardı. Okulu çok seviyorum, gelince hemen okula başladım. Türkçe öğrenmeye başladım. Başlarda çok fazla dışlanmamıştım, ama daha sonra çok arttı. İlk geldiğim sene beni kabul etmediler. Okulda o kadar yalnız kalıyordum ki doğruyu söylesem bile kimse benim yanımda olmuyor. Bu çok kötü bir şey. Kendini yalnız hissedersin çünkü hiç kimse yanında yok. Bir sorun olsa okuldaki herkes Türklere inanıyor. Öğretmenler iyiler elinden geleni yapıyorlar, problemleri doğru çözüyorlar. Ama bazen diğer tarafı çok kişi tutuyor diye beni haksız çıkarıyorlar. Ağlıyorum ve üzülüyorum (Ç4)” ifadeleri ile anlatmışlardır. Bununla birlikte çocuklar göç yolculuğu sonrası Türkçe öğrenince rahatladıklarına, güvende olduklarını hissettiklerine, Türkiye’ye gelince yaşayabilme özgürlüğüne kavuştuklarına, Türkiye gelince binaların uzunluğunu düşündüklerine, şaşkınlık ve kabul edilmekten dolayı mutluluk duyduklarına ilişkin olumlu ifadeler de kullanmışlardır. Bu durum için Ç5 “Türkçeyi bilmediğim için biraz korkuyordum. Buradaki insanlarla nasıl konuşacaktım. Babamın bir tanıdığı vardı, Türkiye’ye gelmeden önce konuşmuştuk, o bizi havalimanından aldı. Bizi bir günlüğüne misafir etti ve yardım etti. Önce İstanbul’a sonra Tekirdağ’a taşındık. Dedem zaten Türkiye’den Adanalı. Babam Türkiye’de okuduğu için Türkçe biliyordu. Kitaplardan yararlanarak biz de öğrenmeye çalıştık. Tekirdağ’da o sene gittiğim ikinci okulda çok iyiydim, hayatımda ilk defa orda mutlu olmuştum. Oradaki arkadaşlar ve öğretmenlerim beni kabullenmişlerdi. Daha önce bana Türkiye’de çocuklar hiç dokunmamışlardı ama o okulda dokundular. Arkadaşlarıma bana dokunmamaları beni çok üzdü. Sonra başka okula gidince okulda kavgalar başladı ve arkadaşlar benimle ilgili hiç empati kurmadılar. Hem arkadaşımınla kavga ettiğim için hem ev bulamadığımız için hem de babam iş bulamadığı için üzgünüm. Zar zor ev bulduk, çok pahalı olduğu için taksit taksit ödüyoruz” ifadelerini kullanmıştır. Çocukların göç yolculuğu hikayesini anlatırken kullandıkları bu olumlu ifadeler görüşme sırasında onlara tekrar yansıtılmıştır.

4. Tema: Göç Yolculuğunun Etkileri

Araştırmaya katılan çocuklara, göç yolculuğunun etkilerini anlamak üzere “Bu yolculuk senin hayatını nasıl etkiledi?” sorusu sorulmuştur. Elde edilen yanıtlarda beş kod elde edilmiştir.

Tablo 4

Göç Yolculuğunun Etkilerine İlişkin Bulgular

Göç yolculuğunun etkileri	Çocuklar
Türklerin yakın ilişki kurmak istememesi	Ç4, Ç5
Ev bulamamak	Ç4, Ç5
Dış dünyayı görmek	Ç3
Maceraya merak salmak	Ç2
Suriye’yi özlemek	Ç1

Tablo 4’te görüldüğü üzere, araştırmaya katılan Suriyeli mülteci çocuklar göç yolculuğunun etkilerine ilişkin, çocukların bir kısmı “Bu göç insanlarla olan kaynaşmamızı çok etkiledi. Burada insanlar önce bizi merak edip yanımıza geliyorlar, soru soruyorlar. Ama sonra ilişkilerimiz iyiye gitmiyor. Buraya nasıl geldiğimizi merak ediyorlar ve kiminle geldiğimizi. Ama sonra bizimle konuşmuyorlar. Ev sahipleri de Suriyelilere ev yok diyor. Ev bulamıyoruz (Ç5)” ifadeleri ile Türklerin yakın ilişki kurmak istemediğini ve ev bulamadıklarını ifade etmekle beraber, çocukların bir kısmı da “Ben macera seven birisiyim. Bu yolculuktan sonra da maceralara daha fazla merak saldım. Bazen macera konulu filmler izliyorum (Ç2)” “Bu yolculuk kötü değil, aslında iyi etkiledi. Yolculuk sayesinde biraz dış dünyayı gördüm. Başka ülkeleri tanımış görmüş oldum. Ama annemin hep yanımda olması iyiydi (Ç3)” ifadeleri ile göç yolculuğunun dış dünyayı görmeyi ve maceraya merak salmayı sağladığına yönelik olumlu ifadeler kullanmışlardır. Çocukların anlattıkları hikayelerde bahsettikleri olumlu yanların güçlendirilmesi için bu ifadeler görüşmede “annen senin hayatına neler kattı?” “sen annenin hayatına neler kattın?” “izlediğin bu filmlerde kendini yakın gördüğün karakterlerden bahseder misin?” soruları ile detaylandırılmıştır. Bununla birlikte, görüşmenin başından beri Suriye’ye dönmek istediğini belirten Ç1 ise Suriye’yi özlediğini ifade etmiştir.

5. Tema: Göç Yolculuğunun Olumlu Yanları

Araştırmaya katılan çocuklara, göç yolculuğunun olumlu yanlarını anlamak üzere “Bu yolculuk senin hayatını nasıl etkiledi?” sorusu sorulmuştur. Elde edilen yanıtlarda beş kod elde edilmiştir.

Tablo 5

Göç yolculuğunun Olumlu Yanlarına İlişkin Bulgular

Göç yolculuğunun olumlu yanları	Çocuklar
Güvende olmak	Ç1, Ç4
Cesur olmak	Ç2
Yardım görmek	Ç3
Yetenekleri geliştirmek	Ç4
Aile ile beraber olabilmek	Ç5

Tablo 5’te görüldüğü üzere, araştırmaya katılan Suriyeli mülteci çocuklar göç yolculuğunun olumlu yanlarına ilişkin, güvende olma, cesur olma, yardım görme, yeteneklerini geliştirebilme ve aile ile beraber olabilme ifadelerini kullanmışlardır. Çocuklar bu durumu “Korkularımın bir kısmını bu göç ile beraber yendim. Karanlık korkum vardı, onu yendim. Yükseklik korkum vardı, onu da yendim. Tırmanmaktan korkuyordum, denedim oldu. Yolculuktan sonra ben daha fazla cesur oldum (Ç2)”, “Suriye’de otururken kafamıza bomba geliyordu, korkuyorduk. Yanımızdan silahın attığı mermi geçiyordu. Evdeyken odadan odaya geçiyorduk ama korkuyorduk. Burada en azından evde rahat rahat oturabiliyoruz, ödev yapabiliyoruz, oyun oynayabiliyoruz. Kafana bir şey gelecek diye korkmadan, can güvenliği olarak daha rahat hissediyorum. Ama okuldaki olan şeyler olmasa keşke (Ç4)” ve “İnsanın ailesiyle beraber olması güzel. Anne ve babamın yanımda olmasından mutluyum. Türkiye’de savaş yok. Burada yaşayabiliyoruz ve hala hayattayız (Ç5)” ifadeleri ile betimlemiştir. Çocukların göç yolculuğu hikayesini anlatırken bu olumlu yanlara daha fazla odaklanabilmeleri için “bu göç deneyimi ile seni zorlayan korkularını yenmeyi başardın, bu çok güzel bir şey. Bu göç deneyimi sonrasında karanlık ve yükseklik gibi durumlarda neler yapabileceğini biliyorsun. Bundan sonra karşılaştığın sorunlar da bu problem çözme becerilerini kullanabileceğini düşünüyorum”, “anne ve babanın varlığı sana çok iyi hissettiriyor. Onlar ile böyle bir bağ kurmuş olman çok güzel. Burada yeni kurduğun bu yaşamda karşılaştığın problemler karşısında sosyal destek kaynaklarını kullanarak bu sorunları aşabileceksin” gibi umut aşılayan ve cesaretlendiren yansımalarda bulunulmuştur.

6. Tema: Göç Yolculuğu Sonrası Uyum

Araştırmaya katılan çocuklara, göç yolculuğu sonrası nasıl uyum sağladıklarını anlamak üzere “Göç yolculuğundan sonra hayata uyum sağlamayı nasıl başardın?” sorusu sorulmuştur. Elde edilen yanıtlarda dört kod elde edilmiştir.

Tablo 6

Göç Yolculuğundan Sonra Uyuma İlişkin Bulgular

Göç yolculuğundan sonra uyum	Çocuklar
Dil öğrenme	Ç1, Ç2, Ç5
Okula gitme	Ç1, Ç3, Ç5
Sosyal destek	Ç2, Ç5
Sosyal faaliyetler	Ç4

Tablo 6’da görüldüğü üzere, araştırmaya katılan Suriyeli mülteci çocuklar göç yolculuğundan sonra uyumu ilişkin, Türkçe öğrenerek, okula giderek, komşu desteği alarak, resim çizerek, oyun oynayarak, parka giderek ve arkadaş edinerek uyum sağladıklarını ifade etmişlerdir. Çocuklardan biri bu durumu “Okula gittiğimde uyum sağlamam çok kolaylaştı

(Ç3)” diyerek ifade ederken bir diğeri “Oradan buraya geldiğimde ailemle beraber uyum sağladım. Yaşım 10 olduktan sonra ödevler yapıyordum, resimler çiziyordum. Aslında Suriye’de çizmeye başlamıştım, 6 yaşında bile güzel çizimlerim vardı. Uyum sağlamak için resim çizdim ve ablamlarla oyun oynadık. Taş, kâğıt ve makas oynadık. Benim bir öğretmenim vardı, bana kuran öğretiyordu Suriye’de, onu çok özledim. Gelince baya ağladım onun için. Bir de akrabalarımı özledim orada. Biz orda çok eğleniyorduk. Bunlara rağmen artık burada kaldığımız için okula ve parka giderek uyum sağladım. Aslında arkadaşımız olsa daha çok uyum sağlarız. Burada çok enteresan bir konu var. Orada bombalar var diye güvende hissedemezsin ama burada da sana iyi davranan yokken, seni seven bir arkadaşın yokken iyi ve güvende hissedemezsin (Ç4)” diyerek ifade etmiştir.Ç5 ise “Babamın Türkçe bilmesi uyumumuzu kolaylaştırdı. Babamın burada yakın bir arkadaşının olması da iyi oldu. Burada M. diye bir arkadaşım oldu, beşinci sınıfta. Öğretmenler de uyum için yardım ediyor. Sadece M. ile arkadaş olabildim. Çok iyi arkadaştık, hiç ayrılmıyorduk ve hep beraberdik. Benimle kaynaşması beni etkiledi. Hala görüşüyoruz. Onun yanına gitmek çok isterim, yarın onun doğum günü. Babam götüreceğim dedi ama götüremedi” ifadelerini kullanmıştır. Çocuklara bu uyum sürecini kolaylaştıran bu olumlu faktörleri nasıl elde ettikleri, uyum konusunda nasıl başarı sağladıkları sorulmuştur.

7. Tema: Göç Yolculuğu Sonrası Güvende ve Güçlü Hissetmek

Araştırmaya katılan çocuklara, göç yolculuğu sonrası nasıl güvende ve güçlü hissettikleri anlamak üzere “Kendini daha güvende ve güçlü hissetmek için neler yapabilirsin?” sorusu sorulmuştur. Elde edilen yanıtlarda altı kod elde edilmiştir.

Tablo 7

Göç Yolcuğu Sonrası Kendini Daha Güvende ve Güçlü Hissetmek İçin Yapılacaklara İlişkin Bulgular

Göç yolculuğu sonrası güvende ve güçlü hissetmek için	Çocuklar
Başarılar	Ç1, Ç2, Ç4
Türkçe öğrenme	Ç1
Suriyelileri Türklere tanıtmaya	Ç3
Aile desteği	Ç4
Sevilen şeyler yapma	Ç4
Kanıt toplama	Ç5

Tablo 7’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan Suriyeli mülteci çocuklar göç yolculuğu sonrasında, mesleki ve eğitim konusundaki başarıları ile, Türkçe öğrenerek, Suriyelileri Türklere tanıtarak, ailelerinin destekleri ile, sevdikleri şeyleri yaparak ve kanıt toplayarak Türkiye’de daha güçlü ve güvende hissedebileceklerini ifade etmişlerdir. Çocuklardan biri bu durumu, “Daha güçlü ve güvende olmak için Türkçe’yi daha güzel öğreneceğim.

Üniversitede Mühendislik okuyacağım. Güçlü ve güvende olmak okumaktan geçiyor (Ç1)” diyerek belirtirken, bir diğeri “ Bizi yani Suriyelileri Türk insanlara tanıtabiliriz. Böylelikle bizi severler. Bizi kabul ederler (Ç3)” ifadeleri kullanmıştır. Ç4 ise “Sürekli ailemin yanında durarak, evde resim çizerek güçlü olurum. Resmi çok seviyorum. Bir resmi bozup tekrardan yaptığımda, yani resmi daha iyi yaptığımda kendimi daha güçlü hissediyorum. Oyun oynayıp resmi beğenmezsem bir daha bir daha çizerim. Bir de güçlenmek için kendime güzel şeyler söylemeye çalışıyorum. Ben zaten yazmayı da severim. Hikayeler üretmeyi seviyorum, güzel hikayeler yazabilirim. Bir de resim çiziyorum. Bir de resimleri babama ve anneme gösterdiğimde, beğenirlerse çok mutlu olurum. Kendimi o zaman çok güçlü hissediyorum. Başarabildiğim için, Çok zor olan insan resmini bile çizebildiğim için de” ifadeleri ile kendini güçlü ve güvende hissettiği durumları anlatmıştır. Çocuklar başarılı olmak için kurdukları hayaller konusunda cesaretlendirilmiş, olumlu ifadeleri güçlendirilmeye çalışılmıştır. Ç5 ise okul hayatında öğretmenlerin kendisine inanmamasından dolayı kanıt aramanın ona iyi geleceğini ifade etmiştir. Burada Ç5’in daha iyi hissetmesi için daha önce ona inanan ve iyi ilişki kurduğu M. ile bağları güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte çocukların görüşmelerin bu aşamasında göç yolculuğu hikayelerinin olumlu yanlarına daha fazla odaklandıkları, olumlu ifadeleri daha rahat kullanabildikleri gözlemlenmiştir.

8. Tema: Göç Yolculuğu Hikayesi ile Getirilen Kültürel Değerler

Araştırmaya katılan çocuklara, göç yolculuğu hikayesi ile getirdikleri kültürel değerleri anlamak üzere “Göç hikayenle beraber kendi ülkenden buraya hangi kültürel değerlerini yanında getirdin?” sorusu sorulmuştur. Elde edilen yanıtlarda beş kod elde edilmiştir.

Tablo 8

Göç Yolculuğu Hikayesi ile Getirilen Kültürel Değerlere İlişkin Bulgular

Göç yolculuğu hikayesi ile getirilen objektif ve sübjektif kültürel değerler	Çocuklar
Yemek kültürü	Ç1, Ç2, Ç4
Anı	Ç1
Elbise	Ç3
Dini değerler	Ç4
Konuşulan dil	Ç5

Tablo 8’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan Suriyeli mülteci çocukların göç yolculuğu hikayesi ile getirdikleri kültürel değerleri, yemek kültürü, Suriye’deki anılar, elbiseler, dini değerler ve konuştukları dil ifadeleri ile belirtmişlerdir. Çocuklardan biri bu durumu anlatırken “Yolda Suriye’den getirdiklerimi çaldılar. Onun dışında burada komşularımıza birkaç yemek tarifi öğrettik. Hatta Suriye’de yaptığımız yemekleri okulda da

arkadaşlarımıza ve öğretmenlerimize anlattık. Bunun yaparken çok eğleniyoruz (Ç2)” ifadelerini kullanırken, bir diğeri “Küçükken anılarımıza ait fotoğraflarımız vardı. O günleri unutmamak için o fotoğrafları yanımızda getirdik. Suriye’de giydiğimiz birkaç elbiseyi de getirdik. Bir de kültürel yemeklerimizi getirdik. Kendi yemeklerimizi burada yapıyoruz. Bir de Suriye’den seccade getirdik, dinimizi yaşamak için (Ç4)” ifadelerini kullanmıştır. Çocuklardan Ç5 ise “Burada ülkemize ait yemekleri yapıp yiyebiliyoruz. Yemek kültürümüzü getirdik. Tanıştığımız Suriyeli insanlar var, onlar ile kendi dilimizi konuşuyoruz. Buraya kendi dilimizi de getirebildik” demiştir. Görüşmede, ifade edilen bu kültürel değerlerin Türkiye’de devam ettirebilmelerinin onların ruh sağlığına olumlu etkileri vurgulanmıştır.

9.Tema: Alışkanlıkları ve Yaşam Stilini Devam Ettirebilme

Araştırmaya katılan çocuklara, Suriye’deki alışkanlıkları ve yaşam stilini nasıl devam ettirdiklerini anlamak üzere “Geldiğin ülkedeki alışkanlıklarını ve yaşam stilini burada nasıl devam ettirebiliyorsun?” sorusu sorulmuştur. Elde edilen yanıtlarda üç kod elde edilmiştir.

Tablo 9

Suriye’deki Alışkanlıkları ve Yaşam Stilini Türkiye’de Devam Ettirebilmesine İlişkin Bulgular

Alışkanlıkları ve yaşam stilini devam ettirebilme	Çocuklar
Günlük rutinelere uyma	Ç1, Ç3, Ç5
Suriye’deymiş gibi hayal etme	Ç2
Sevdiği etkinlikleri devam ettirme	Ç4

Tablo 9’da görüldüğü üzere, araştırmaya katılan Suriyeli mülteci çocukların Suriye’deki alışkanlıkları ve yaşam stilini Türkiye’de günlük rutinlerine uyarak, kendisini Suriye’deymiş gibi hayal ederek, okula devam ederek, sevdiği etkinlikleri devam ettirerek ve ev işleri yaparak sürdürdüklerini ifade etmişlerdir. Çocuklardan biri bu durumu “Burada özellikle okul hayatında farklılıklar var, burada eğitim ve sınavlar daha kolay. Bu bana yardımcı oluyor. Bir de ben kendimi Suriye’deymiş gibi hayal ediyorum. Böyle hayal edince de alışkanlıklarımı devam ettirebiliyorum (Ç2)” diyerek ifade ederken, bir diğeri “Burada da eğitim almaya devam ediyorum. Suriye’deki günlük alışkanlıklarımı okula giderek ve okul görevlerimi yaparak burada da devam ettirmeye çalışıyorum (Ç3)” diyerek ifade etmiştir. Ç4 ise “Orada sabah annem kalkar, bize soba yakar, otobüse binip okula giderdik. Resim çizer, ablamla. Ve arkadaşlarımızla oynardık. Şimdi de burada bunları devam ettiriyoruz. Tabi her şeyi devam ettiremeyiz. Bazı oyunlar çok arkadaşla oynanır. Burada çok arkadaşım yok. Aslında burada okul saati daha az. Ama arkadaşım yok. Burada resim yeteneğimi hala devam ettiriyorum. Bir sıkıntı daha var Suriye’de ablam ve abim çok rahattı ama burada hep bir aceleleri var ve çok

işleri var. Burada çok yoruluyorlar. Son olarak burada İngilizce yeteneğimi de devam ettirebiliyorum. Benim İngilizcem çok iyi” ifadeleri ile Suriye’deki alışkanlıkları ve yaşam stilini nasıl devam ettirdiğini anlatmıştır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, Suriye’den göç eden mülteci çocukların göç hikayesini Öyküsel Terapi odağında incelemek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda “Suriye’den göç eden mülteci çocukların göç deneyimine ilişkin görüşleri nasıldır?” sorusunun cevabı aranmıştır. Araştırma bulgularında, “göç yolculuğu sırasında sosyal destek kaynakları”, “göç yolculuğunun hikayesi”, “göç yolculuğu sonrasında duygu ve düşünceler”, “göç yolculuğunun etkileri”, “göç yolculuğunun olumlu yanları”, “göç yolculuğundan sonra uyum”, “göç yolculuğu sonrası güvende ve güçlü hissetmek”, “göç yolculuğu hikayesi ile getirilen kültürel değerler” ve “alışkanlıkları ve yaşam stilini devam ettirebilme” temaları elde edilmiştir.

Araştırmanın sonucunda, araştırmaya katılan Suriyeli mülteci çocukların tamamının göç yolculuğu sırasında ailesinden destek aldıkları, bir çocuğun ise akrabalarından da destek aldığı görülmüştür. Çocukluk döneminde savaş, terör, şiddet sebebi ile göç eden çocuklarda ruh sağlığı problemleri görülmektedir (Ataç ve ark., 2018, s. 131; Bronstein ve Montgomery, 2011, s. 45). Göç gibi stresli ve zorlayıcı yaşam olayları karşısında sosyal destek kaynakları kişinin bu durumlarla başa çıkmasına yardımcı olmaktadır (Thoits, 1995, s. 55). Göç sırasında ve sonrasında kişinin psikolojik sağlamlığını yüksek tutan koruyucu faktörlerden biri olarak ele alınan sosyal destek (Buz, 2008, s. 2), çocuğun göç sonrası uyumunu kolaylaştırmakta ve ruh sağlığı problemlerini azaltmaktadır (Ehnholt ve Yule, 2006, s. 1201). Yapılan araştırmalarda da savaş ve göç gibi travmatik deneyimleri olan kişilerde sosyal desteğin varlığının ruh sağlığı üzerinde önemli bir etkisi olduğu görülmüştür (Cornille ve Brotherton, 1993, s. 325; Fazel ve ark., 2012, s. 266; Kirmayer, Narasiah ve Munoz, 2011, s. 959). Görüldüğü gibi, sosyal desteğin varlığı göç yaşayan çocukların ruh sağlığı üzerinde önemli bir faktördür. Bu durum sosyal desteğin göç sonrası uyumu hızlandırması, göç eden kişinin kendini yalnız hissetmemesi, problem, duygu ve düşüncelerini paylaşacağı birinin varlığı ile açıklanabilir.

Araştırmanın sonucunda, Suriyeli mülteci çocuklar göç yolculuğu hikayesini ilk anlattıklarında çoğunlukla olumsuz ifadeler kullanmışlardır. Çocuklar göç yolculuğu hikayesini kullanırken yaşamak için gitmek zorunda kaldıklarını, ölüm korkusu yaşadıklarını, güvende olmak istediklerini, geri dönmek için umutları olduğunu, yolculuk yaparken aç ve susuz kaldıklarını, havayolu ile yolculuk yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte göç yolculuğu hikayesinin diğer çocuklara göre daha olumlu bir şekilde dile getiren, yolculuğu bir

maceraya benzeten bir çocuk, göç yolculuğunu hem karayolu araçlarını kullanarak hem de yürüyerek ve dağa tırmanarak tamamladığını belirtmiştir. Görüldüğü gibi çocuklar göç hikayesini anlatırken göç öncesi ve göç sırasındaki risk faktörlerinden bahsetmişlerdir. Alanyazında da bu risk faktörleri, araştırma bulgularımızla benzer olarak, yaşadığı ülkeyi kendi istediği dışında terk etmek, şiddete, istismara, yakınlarının kaybına maruz kalmak, eski yaşamını özlemek, barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamamak ve sağlık ve eğitim hakkından yoksun bırakılmak olarak ele alınmaktadır (Aydın, Şahin ve Akay, 2017, s. 11; Gözübüyük ve ark., 2015, s. 326; Şener ve Ocağcı, 2014, s. 59; Wenzel, Mirzaei ve Nowak, 2016, s. 746). Yine Şahin (2011)'in göçün psikolojik sağlık üzerindeki etkisini ele aldığı çalışmada, araştırma bulgularımızla benzer olarak, çocukların kendilerini güvensiz hissettikleri, geldikleri ülkeye dönme umutlarının olduğu görülmüştür. Çocukların göç hikayesini anlatırken olumlu ya da olumsuz yönlere odaklanmaları yaşantılarının, risk ve koruyucu faktörlerinin farklılığından kaynaklanabilir.

Araştırmanın sonucunda, araştırmaya katılan Suriyeli mülteci çocuklar göç yolculuğu sonrası duygu ve düşüncelerine ilişkin; kabul edilmeme duygusu, yalnızlık, korku, barınma ve iş bulma ile ilişkili olumsuz yaşam şartları gibi olumsuz ifadeler kullanmışlardır. Bununla birlikte çocuklar göç yolculuğu sonrası Türkçe öğrenince rahatladıklarına, güvende olduklarını hissettiklerine, Türkiye'ye gelince yaşayabilme özgürlüğüne kavuştuklarına, Türkiye gelince binaların uzunluğunu düşündüklerine, şaşkınlık ve kabul edilmekten dolayı mutluluk duyduklarına ilişkin olumlu ifadeler de kullanmışlardır. Görüldüğü gibi çocuklar göç yolculuğu sonrasındaki duygu ve düşüncelerini anlatırken göç sonrasındaki risk ve koruyucu faktörlerinden bahsetmişlerdir. Alanyazında da bu risk faktörleri, araştırma bulgularımızla benzer olarak, göç edilen ülkenin sunduğu imkanlar, ekonomik durumu, konut tipi, kültür şoku, kabul edilmeme, yalnız kalma olarak ele alınmıştır (Bhugra, 2004, s. 245; Gülmez ve Öztürk, 2018, s. 455). Bununla birlikte yapılan çalışmalarda göç ettiği ülkede iyi ilişkiler kuran ve daha iyi yaşam şartlarına kavuşan kişilerin koruyucu faktörlerin etkisi ile pozitif ilerleme kaydettikleri de görülmüştür (Buz ve Dikmen, 2021, s. 1; Samarasinghe ve Arvidsson, 2002, s. 292).

Araştırmanın sonucunda, araştırmaya katılan Suriyeli mülteci çocuklar göç yolculuğunun etkilerine ilişkin, çocukların bir kısmı Türklerin yakın ilişki kurmak istemediğini ve ev bulamadıklarını ifade etmekle beraber, çocukların bir kısmı da göç yolculuğunun dış dünyayı görmeyi ve maceraya merak salmayı sağladığına yönelik olumlu ifadeler kullanmışlardır. Çocukların anlattıkları hikayelerde bahsettikleri olumlu yanların

güçlendirilmesi için bu ifadeler görüşmede daha çok detaylandırılmıştır. Bununla birlikte, görüşmenin başından beri Suriye'ye dönmek istediğini belirten bir çocuk ise Suriye'yi özlediğini ifade etmiştir. Alanyazında yapılan çalışmalar incelendiğinde, mültecilerin göçün olumsuz etkilerinin sıklıkla diğerleri tarafından etiketlenme, dışlanma ve barınacak yer bulamama olduğu görülmektedir (Alivernini ve ark. 2019, s. 16; Beiser ve Hou, 2016, s. 466; Kömürcü ve Çobanoğlu, 2011, s. 111). Bununla birlikte araştırma bulgularımızla benzer olarak, çocuğun çeşitli alanlardaki motivasyonu üzerinde göç olgusunun olumlu etkilerinin de olabileceğine ilişkin araştırmalar da bulunmaktadır (Mirsky, 2004, s. 413).

Araştırmanın sonucunda, araştırmaya katılan Suriyeli mülteci çocuklar göç yolculuğunun olumlu yanlarına ilişkin, güvende olma, cesur olma, yardım görme, yeteneklerini geliştirebilme ve aile ile beraber olabilme ifadelerini kullanmışlardır. Alanyazın incelendiğinde, Suriyeli mülteci çocuklar ve diğer yaş grubunda göç etmek zorunda kalan kişiler üzerinde yapılan çalışmalarda çoğunlukla olumsuz yaşantılara ve sorunlara odaklandığı görülmektedir (Baddoura ve Merhi, 2015, s. 101; Khamis, 2019, s. 29; Taleb ve ark., 2015, s. 659). Bu durum psikoloji biliminin uzun yıllar insanların yaşadıkları olumsuz yaşantılara ve problemlere odaklanması ile açıklanabilir. Zorunlu yapılan bir göçün sonrasında ortaya çıkan uyum süreci zorlayıcı bir deneyim olsa da birçok çocuk ve yetişkin için iyi bir gelecek, umut ve güvenlik anlamına gelmektedir (Apak, 2014, s. 17). Bu doğrultuda göç olgusu çalışırken bu olumlu yanlara odaklanmak uyumu hızlandırabilir.

Araştırmanın sonucunda, araştırmaya katılan Suriyeli mülteci çocuklar göç yolculuğundan sonra dil öğrenme, okula gitme, sosyal destek ve sosyal faaliyetler ile uyum sağladıklarını ifade etmişlerdir. Çocuklarla uyum sürecini kolaylaştıran bu olumlu faktörleri nasıl elde ettikleri ve uyum konusunda nasıl başarı sağladıkları üzerinde konuşulmuştur. Taylor ve Sidhu (2012) da göç etmek zorunda kalan mülteci çocukların yeni ülkeye uyum sağlama süreçlerinde arkadaş, eş, dost gibi ilişkiler ile aidiyet duygularının gelişmesinin ve okula gitmelerinin önemli etkisini vurgulamışlardır. Apak'ın (2014) Suriyeli mülteci çocuklar üzerinde yürüttüğü araştırmada da, yeni ülkedeki insanlarla iletişim kurabilme durumunda uyumun daha hızlı olduğu görülmüştür. Bu durum göç eden çocukların kabul edildiği takdirde kendini yalnız hissetmemesi ile açıklanabilir.

Araştırmanın sonucunda, araştırmaya katılan Suriyeli mülteci çocuklar göç yolculuğu sonrasında, Türkçe öğrenme, Suriyelileri Türklere tanıtmaya, aile desteği, sevilen şeyleri yapma ve suçlu olmadıklarına dair kanıt toplama ile Türkiye'de daha güçlü ve güvende hissedeceklerini ifade etmişlerdir. Çocuklar başarılı olmak için kurdukları hayaller konusunda

cesaretlendirilmiş, olumlu ifadeleri güçlendirilmeye çalışılmıştır. Ç5 ise okul hayatında öğretmenlerin kendisine inanmamasından dolayı kanıt aramanın ona iyi geleceğini ifade etmiştir. Burada Ç5'in daha iyi hissetmesi için daha önce ona inanan ve iyi ilişki kurduğu M. ile bağları güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte çocukların görüşmelerin bu aşamasında göç yolculuğu hikayelerinin olumlu yanlarına daha fazla odaklandıkları, olumlu ifadeleri daha rahat kullanabildikleri gözlemlenmiştir. Suriyeli mültecilerin uyum sorunlarını ele alan çalışmalarda, geldikleri ülkede toplumsal etkileşim sürecini gerçekleştiren mültecilerin kendini daha güvende ve iyi hissettikleri görülmüştür (Poyraz Tacoğlu, Arıkan ve Sağır, 2012). Bununla birlikte dil öğrenmekte mültecilerin kendisini güvende hissetmesine yardımcı olmaktadır (Küçükkaraca, 2001, s. 1; Ryan, Dooley ve Benson, 2008, s. 2). Bu durum mültecilerin dil öğrenerek ve insanlarla iletişim kurarak temel ihtiyaçlarını daha rahat karşılayabilecek olmaları, kendilerini anlatabilmeleri ve yeni geldikleri yaşamı anlamlandırabilmeleri ile açıklanabilir.

Araştırmanın sonucunda, araştırmaya katılan Suriyeli mülteci çocukların göç yolculuğu hikayesi ile getirdikleri kültürel değerler objektif ve sübjektif olarak ele alınmıştır. Bu değerleri yemek kültürü, Suriye'deki anılar, elbiseler, dini değerler ve konuşulan dil olarak belirtmişlerdir. Görüşmede, ifade edilen bu kültürel değerlerin Türkiye'de devam ettirebilmelerinin onların ruh sağlığına olumlu etkileri vurgulanmıştır. Yapılan çalışmalarda, insanların göç ile birlikte kültürlerini de yanlarında götürdükleri bilinmektedir (Arabacıoğlu, 2018, s. 83; Yılmaz, 2014, s. 1686). Araştırmanın bir diğer sonucu da bu sonuçla ilişkili olarak, araştırmaya katılan Suriyeli mülteci çocukların Suriye'deki alışkanlıkları ve yaşam stilini Türkiye'de günlük rutinlerine uyararak, kendisini Suriye'deymiş gibi hayal ederek ve sevdiği etkinlikleri devam ettirerek sürdürdükleri görülmüştür. Yemek kültürü, mültecilerin geldikleri ülkede sosyal uyumunu arttıran önemli bir faktördür (Vuddamalay, 2018, s. 100). Nitekim, Suriyeli mülteciler de hem uyum hem de ekonomik kazanç sağlamak için kendi yemek kültürlerini restoran ve bakkallar açarak yanlarına almaktadırlar (Eser, 2018, s. 172). Yine araştırma bulgularımızla benzer olarak, göçün sadece bir nüfus hareketliliği olmadığı, kültür, yaşam biçimi, inanç ve uygulamaların göç edilen yerlere taşınması da olduğu araştırmalarla desteklenmektedir (Apak, 2014, s. 17; Erkan, 2018, s. 9; Korkmaz, 2013, s. 337).

Araştırma sonuçlarında görüldüğü üzere, Suriyeli mülteci çocukların göç yolculuğu hikayesini, hikâyenin etkilerini ve göç yolculuğuna ilişkin duygu ve düşüncelerini anlattıklarında daha çok olumsuz ifadeler kullandıkları görülmüştür. Bununla birlikte görüşme sorularında yer alan göç yolculuğu hikayesinin olumlu yanları, yeni hayata uyum sağlama

becerileri, kendisini daha güvende ve daha güçlü hissetmek için yapabilecekleri, göç yolculuğu hikayesi ile getirilen kültürel değerler ve Suriye'deki alışkanlıkları ve yaşam stilini Türkiye'de nasıl devam ettirebildiğine ilişkin sorular ile çocukların göç yolculuğu hikayesinde yer alan olumlu yanları, başarıları, değerleri ve güçlü hissettikleri yerleri anlatmaları sağlanmıştır. Böylelikle çocuklar zihinlerinde, olumsuz yaşantıların gölgesinde ihmal ettikleri olumlu yaşantıları hatırlamışlardır. Böylelikle, çocukların zihinlerinde bu ihmal edilen olumlu yaşantıları da gündeme getirdikleri bir göç yolculuğu hikayesi anlatmaları sağlanmıştır. Çocuklar görüşmeden ayrılırken anlaşıldığını hissettiğini, bu olumlu yanları hatırlamanın kendilerine iyi geldiğini belirtmişlerdir. Alanyazında Türkiye'deki Suriyeli mülteci çocukları konu alan araştırmalarda, Suriyeli mülteci çocukların kültürel uyum süreci (Kağnıcı, 2015, s. 1768), eğitimleri ve eğitim hakları (Emin, 2019, s. 2; Kardeş ve Akman, 2018, s. 1224; Sever, 2020, s. 1; Tunga, Engin ve Çağiltay, 2020, s. 317; Türkmen, 2018, s. 20), çalışan Suriyeli mülteci çocuklar (Bahadır ve Uçku, 2016, s. 117; Sallan Gül, Türkmen ve Nizam, 2019, s. 917) üzerine çalışmaları olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçlarımıza benzer olarak, Tanrıku (2017) Türkiye'de yaşayan Suriyeli çocukların dil bilmeme, okula kayıt zorlukları ve öğrencilerin gelişim özelliklerine uygun olmayan sınıflara kayıt edilmesi sorunlarından bahsetmiştir. Tatlıcıoğlu (2019) da yaptığı araştırma bulgularında, Suriyeli mülteci çocukların çoğunlukla Türkçe bilmediklerini, düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip olduklarını, okula devam etme konusunda dil, okullaştırılmama, arkadaşları tarafından dışlanma gibi sorunların engel olduğunu ve okul dışında arkadaşları ile zaman geçiremediklerini ifade etmiştir. Kirova (2010) da Suriyeli mülteci çocukların yaşadıkları sorunların temelinde dil sorunu olduğunu belirtmiştir. Mülteci çocuklar için dil bilmeme eğitim, ve haklarına erişimi ve sosyal ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir (Scheppers ve ark., 2006, s. 327). Bu durum çocukların okulda dışlanmalarına, içe kapanmalarına ve davranış problemleri sergilemelerine sebep olabilir. Bu araştırmada da Türkçe bilen Suriyeli mülteci çocuklara ulaşma konusunda zorluk yaşanmıştır. Türkçe bilen çocuklarda dil probleminden dolayı iletişim problemleri yaşadıklarını, dışlandıklarını, kendilerini ifade edemediklerini belirtmişlerdir. Yine araştırma sonuçlarımızla benzer olarak, Özger ve Akansel (2019) de yaptıkları araştırmada, Suriyeli mülteci çocukların yaşadıkları önemli sorunlarından birinin dışlanma olduğunu ve bunun sebebinin Türk çocukların ailelerinin önyargıları olduğunu belirtmiştir. Alanyazında yapılan tüm bu araştırmalarda, Suriyeli mülteci çocukların var olan sorunlarının betimlenmesine ilişkin çalışmalar olduğu görülmekle birlikte, psikolojik desteğe ve psikolojik danışma uygulamalarına, sorunlarının çözümüne ilişkin çalışmalara ait araştırmalara rastlanmamıştır.

Yapılan bu araştırma ise, Suriyeli mülteci çocukların göç hikayesinin Öyküsel Terapi odağında incelenmesi, çocukların göç hikayelerini yeniden yazmalarına, göç hikayelerinin ihmal ettikleri olumlu ve güçlü yönlerini hatırlamalarını sağlaması açısından önemlidir. Öyküsel terapi, travma yaşayan kişilerin en kötü durumda bile travma ile aktif olarak baş ettiklerini ortaya çıkarmak ve dayatma altında iken sergilenen başarılar, geliştirilen hayatta kalma becerileri ve kişinin hikayesinin dışında kalan sahip olduğu değerlere odaklanmaktadır (Madigan, 2016, s. 53; White ve Epston, 1990, s. 25). Savaşın yetişkinlikler ile beraber çocuklar için de travmatik bir durum olması sebebi ile (Berger, Pat-Horenczyk, ve Gelkopf, 2007, s. 543) Öyküsel Terapinin yeniden yazma soruları ile yürütülen görüşmelerin olumlu yaşantıları vurgulayarak ruh sağlığına da olumlu katkı sağlayabileceği düşünülebilir. Bununla birlikte, araştırmadan elde edilen veriler Suriyeli mülteci çocuklara sunulan psikososyal programların yapılandırılmasında, sosyal uyum konusunda yapılacak etkinliklerin belirlenmesine de katkı sağlayacaktır.

Bu araştırma Türkiye'ye 2015-2016 yılları arasında göç eden ve şu anda ortaokul öğrenimine devam eden Suriyeli mülteci çocuklardan elde edilen veriler ile sınırlıdır. Bundan sonraki yapılacak olan çalışmalarda, diğer eğitim kademelerindeki çocuklar ile de çalışılabilir. Bu araştırma, Suriyeli mülteci çocuklardan elde edilen nitel veriler ile sınırlıdır. Bundan sonraki yapılacak olan çalışmalarda, nicel yöntem ve karma yöntemler ile çalışılması önerilebilir. Bununla birlikte bu araştırma, araştırmaya katılan beş çocuktan elde edilen veriler ile sınırlıdır. Bu durum araştırmacıların Türkçe bilen Suriyeli mülteci çocuklara ulaşamaması ile ilgilidir. Araştırma bulgularında da görüldüğü üzere, Suriye'den göç eden çocukların dil bilmemesi büyük bir sorundur. Bundan sonraki yapılacak çalışmalarda, çevirmenler ile çalışılarak daha geniş örneklemelere ulaşılması önerilebilir. Bu araştırma, Suriyeli mülteci çocukların göç yolculuğu hikayesinde yer alan travmatik yaşantılardan ziyade, göç yolculuğu hikayesinde yer alan olumlu ve güçlü yanlar, değerler ve başarılarla odaklanılarak hikâyenin anlatılması amacı ile yarı yapılandırılmış Öyküsel terapi sorularından oluşan bir görüşmeden oluşmaktadır. Bundan sonraki araştırmalarda alanında uzman ve öyküsel terapi eğitimi almış psikolojik danışmanlar tarafından Suriyeli mülteci çocuklara öyküsel terapiye dayalı grupla psikolojik danışma uygulaması yapılması önerilebilir.

Bu araştırmadan elde edilen verilerde, üzerinden ne kadar süre geçse de çocukların yaralarının hala taze olduğu ve hala okullarda dışlanmaya maruz kaldıkları görülmektedir. Bundan sonraki yapılacak çalışmalarda, Suriyeli mülteci çocukların Suriye'de yaşadıkları olumsuz yaşantılar ve onların etkilerinden ziyade, Türkiye'de yaşadıkları dışlanma sorununa ve onun etkilerine yönelik çalışmaların yapılması önerilebilir. Suriyeli mülteci çocukların ruh

sağlığı için gittikleri okullardaki Türk çocukların bilinçlendirilmesi elzem bir konudur. Bu anlamda bu çalışmanın, Suriyeli mülteci çocukların göç sonrası yaşadıkları devam eden risk faktörlerine ve ihtiyaç duydukları psikososyal desteğe ışık tutması açısından alanyazına katkı sağladığı söylenebilir. Bununla birlikte bu çalışma, Suriyeli mülteci çocukların göç deneyimine ilişkin yaşantılarını bir öykü bağlamında ele alması ve travmatik öyküleri iyileştirici teknikler ile ele alan Öyküsel Terapi odağında incelenmesi açısından alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alivernini, F., Cavicchiolo, E., Manganelli, S., Chirico, A. ve Lucidi, F. (2019). Students' psychological well-being and its multilevel relationship with immigrant background, gender, socioeconomic status, achievement, and class size. *School Effectiveness and School Improvement*, 31(2), 172-191.
- Apak, H. (2014). Suriyeli göçmenlerin kente uyumları: Mardin örneği. *Mukaddime*, 5(2), 53-70.
- Apak, H. (2014). *Suriyeli göçmenlerin uyumu ve gelecek beklentileri: Mardin örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mardin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin.
- Arabacıoğlu, B. (2018). Göç eden kültür. *Anadolu University Journal of Education Faculty*, 2(2), 83-91.
- Ataç, Ö., Akbay, H., Dobral, A., Demir, S., Ateş, B. S., Ahmedzai, S. ve Hayran, O. (2018). Mülteci ve yerleşik ergenlerde depresyona yatkınlık ve algılanan sosyal destek düzeyleri. *Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences*, 23(3), 129-136.
- Atasü Topçuoğlu, R. (2012). Türkiye'de göçmen çocukların profili, sosyal politika ve sosyal hizmet önerileri hızlı değerlendirme araştırması. Ankara: IOM Yayınları.
- Aydın, D., Şahin, N. ve Akay, B. (2017). Göç olayının çocuk sağlığı üzerine etkileri. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi*, 7(1), 8-14.
- Baddoura, C. ve Merhi, M. (2015). PTSD among children and adolescents in the Arab World. *The Arab Journal of Psychiatry*, 26(2), 129-136.
- Bahadır, H. ve Uçku, R. (2016). İzmir'in bir mahallesinde yaşayan 6-17 yaş arasındaki Suriyeli çocukların çalışma durumları ve çalışma durumlarını etkileyen etmenler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(3), 117-124.
- Baker, F. ve Jones, C. (2006). The effect of music therapy services on classroom behaviours of newly arrived refugee students in Australia—a pilot study. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 11(4), 249-260.
- Beiser, M. ve Hou, F. (2016). Mental health effects of premigration trauma and postmigration discrimination on refugee youth in Canada. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 204(6), 464-470.
- Berger, R., Pat-Horenczyk, G. ve Gelkopf, M. (2007). School-based intervention for prevention and treatment of elementary-students' terror-related distress in Israel: A quasi-randomized controlled trial. *Journal of Traumatic Stress*, 20(4), 541- 551.

- Bhugra, D. (2004). Migration and Mental Health. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 109(4), 243-258.
- Bronstein, I. ve Montgomery, P. (2011). Psychological distress in refugee children: a systematic review. *Clinical Child and family psychology review*, 14(1), 44-56.
- Buz, S. (2008) Türkiye'deki sığınmacıların sosyal profili. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(4), 1- 14.
- Buz, S. ve Dikmen, A. (2021). Zorunlu göçe maruz kalan bireylerin psikososyal iyilik hali. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 227-250.
- Corey, G. (2008). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuram ve uygulamaları*. Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Cornille, T. A. ve Brotherton W. D. (1993). Applying the developmental family therapy model to issues of migrating families. *Marriage & Family Review*, 19(3), 325-340.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çepni, S. (2010). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Trabzon: Akademi Kitabevi.
- Deniz, T. (2014). Uluslar Arası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18(1), 175- 204.
- Ehnholt, K. A., Smith, P. A. ve Yule, W. (2005). School-based cognitive behavioural therapy group intervention for refugee children who have experienced war-related trauma. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 10, 235-250.
- Ehnholt, K. A. ve Yule, W. (2006) Practitioner Review: Assessment and Treatment of Refugee Children and Adolescents Who Have Experienced War-Related Trauma. *J Child Psychol Psychiatry*, 47(12): 1197-1210.
- El Khodary, B. ve Samara, M. (2019). Effectiveness of a school-based intervention on the students' mental health after exposure to war-related trauma. *Frontiers in Psychiatry*, 10, 1-17.
- Emin, M. N. (2019). *Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitimi*. İstanbul: SET Vakfı İktisadi İşletmesi.
- Erdoğan, M. M. (2015). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal kabul ve uyum*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erkan, E. (2018). *Suriyeli göçmenler ve dini hayat: uyum, karşılaşma, benzeşme: Gaziantep örneği*. https://andcenter.org/wp-content/uploads/2019/11/Suriyeli-G___menler-ve-

Dini-Hayat_-Uyum-Kar____la__ma-Benze__me-Gaziantep-__rne__i304861-292251.pdf

- Erucar, S., Maltby, J. ve Vostanis, P. (2018). Mental health problems of Syrian refugee children: The role of parental factors. *European child & adolescent psychiatry*, 27(4), 401-409.
- Eser, B. (2018). Mülteci restoranları gastronomik sahanın neresinde? Göçmen mahalleleri, mülteci yemekler ve mekânsal ayrışmaya dair kuramsal bir giriş. *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar*, 8, 172-195.
- Fazel, M., Reed, R.V., Panter-Brick, C. ve Stein, A. (2012). Mental health of displaced and refugee children resettled in high-income countries: Risk and protective factors. *The Lancet*, 379(9812), 266-282.
- Gencer, T. E. (2019). *Göç süreçlerindeki çocukların karşılanamayan gereksinimleri, haklara erişimleri ve beklentileri: Ankara ve Hatay'da yaşayan Suriyeli çocuklar örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ghumman, U., McCord, C.E. ve Chang, J. E. (2016). Posttraumatic stress disorder in Syrian refugees: A review. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne*, 57(4), 246-253.
- Gormez, V., Kılıç, H. N., Orençul, A. C., Demir, M. N., Mert, E. B., Makhlouta, B., Kınıkf, K. ve Semerci, B. (2017). Evaluation of a school-based, teacher-delivered psychological intervention group program for trauma-affected Syrian refugee children in Istanbul, Turkey. *Psychiatry and Clinical Psychopharmacology*, 27(2), 125-131.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2021). *Geçici koruma statüsü istatistikleri*. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- Gözübüyük, A. A., Duras, E., Dağ, H. ve Arıca V. (2015). Olağanüstü durumlarda çocuk sağlığı. *Journal of Clinical and Experimental Investigations*, 6(3), 324-330.
- Gülmez, S. C. ve Öztürk, A. (2018). Göç yaşantısı çerçevesinde çocukta psiko-sosyal uyum süreci üzerine bir inceleme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2), 449-481.
- Henley, J. ve Robinson, J. (2011). Mental health issues among refugee children and adolescents. *Clinical Psychologist*, 15(2), 51-62.
- İkizer, G. (2020). Travmanın nitel ve öznel yönlerine bir bakış: Öyküsel terapi yaklaşımları. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 7(1), 1-19.
- Kağnıcı, D. Y. (2017). Suriyeli mülteci çocukların kültürel uyum sürecinde okul psikolojik danışmanlarına düşen rol ve sorumluluklar. *İlköğretim Online*, 16(4), 1768-1776.

- Kararımak, Ö. ve Bugay, A. (2010). Postmodern diyalog: Öyküsel psikolojik danışma. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(33), 24-36.
- Kardeş, S. ve Akman, B. (2018). Suriyeli sığınmacıların eğitimine yönelik öğretmen görüşleri. *Elementary Education Online*, 17(3), 1224-1237
- Kaya, Y. ve Hiçdurmaz, D. (2018). Göç olgusunun ergen ruh sağlığına etkisi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 15(2), 136-141.
- Khamis, V. (2019). Posttraumatic stress disorder and emotion dysregulation among Syrian refugee children and adolescents resettled in Lebanon and Jordan. *Child Abuse & Neglect*, 89, 29-39.
- Kim, H. Y., Brown, L., Dolan, C. T., Sheridan, M. ve Aber, J. L. (2020). Post-migration risks, developmental processes, and learning among Syrian refugee children in Lebanon, *Journal of Applied Developmental Psychology*, 69, 1-13.
- Kirmayer, L. J., Narasiah, L., Munoz, M., Rashid, M., Ryder, A. G., Guzder, J. ve Pottie, K. (2011) Common mental health problems in immigrants and refugees: General approach in primary care. *CMAJ*, 183(12), 959-966.
- Korkmaz, A. (2013). Din sosyolojisi. M. Bayyığıt(Ed.), *Göç ve din*, içinde (s. 337-390). Konya: Palet Yayınları.
- Kömürcü, Y., Özsoy, R. ve Çobanoğlu, A. (2011). Kadın sığınmacılar: Uluslararası göçün sessiz tanıkları. E. Esen ve Z. Yazıcı (Ed.), *Onlar Bizim Hemşehrimiz*, içinde (s. 111-128). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Küçükkaraca, N. (2001, Ekim). *Göç ve çalışan çocuklar: Diyarbakır'da çalışan çocuklar*. Sözlü Sunum. Sosyal Hizmet Sempozyumu, Diyarbakır.
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage.
- Mace, A. O., Mulheron, S., Jones, C. ve Cherian, S. (2014). Educational, developmental and psychological outcomes of resettled refugee children in Western Australia. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 50(12), 985-992.
- Machel, G. (2001). *The Impact of War on Children: A Review of Progress Since the 1996 United Nations Report on the Impact of Armed Conflict on Children*. New York: United Nations Children's Fund, 3 UN Plaza.
- Madigan, S. (2016). *Naratif terapi*. İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Minoiu, C. ve Shemyakina, O. N. (2014). Armed conflict, household victimization, and child health in Côte d'Ivoire. *Journal of Development Economics*, 108(2014), 237-255.

- Mirsky, J. (2004). Preparing adolescents for immigration a group intervention. *Child Youth Serv Rev*, 26(4), 413-426.
- Montgomery, E. ve Foldspang, A. (2005). Seeking asylum in Denmark: Refugee children's mental health and exposure to violence. *The European Journal of Public Health*, 15(3), 233-237.
- Özabacı, N. ve Erkan, Z. (2013). *Aile danışmanlığı kuram ve uygulamalarına genel bir bakış*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özdemir, H. ve Avcı, M. S. (2019). Müşteri affeder mi?(Zincir süpermarketlerde hizmet hataları ve telafileri üzerine nitel bir araştırma). *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(1), 549-564.
- Özger, B. Y. ve Akansel, A. (2019). Okul öncesi sınıftaki Suriyeli çocuklar ve aileleri üzerine bir etnografik durum çalışması: bu sınıfta biz de varız!. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 942-966.
- Poyraz Tacoğlu, T., Arıkan, G., & Sağır, A. (2012). Boşnak göçmenlerde göç ve kültürel kimlik ilişkisi: Fevziye köyü örneği. *Turkish Studies*, 7(1), 941-965.
- Rousseau, C., Benoit, M., Gauthier, M., Lacroix, L., Alain, N., Rojas, M. V., Moran, A. ve Bourassa, D. (2007). Classroom drama therapy program for immigrant and refugee adolescents: A pilot study. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 12, 451-465.
- Rousseau, C., Benoit, M., Lacroix, L. ve Gauthier, M. F. (2009). Evaluation of a sandplay program for preschoolers in a multiethnic neighborhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50(6), 743-750.
- Ryan, D., Dooley, B. ve Benson, C. (2008). Theoretical perspectives on post-migration adaptation and psychological well-being among refugees: Towards a resource-based model. *Journal of refugee studies*, 21(1), 1-18.
- Sallan Gül, S., Türkmen, E. ve Kahya-Nizam, Ö. (2019). Türkiye’de emeğin en savunmasız hali: Şanlıurfa’da Suriyeli mülteci çocuk işçi olmak. *Çalışma ve Toplum*, 2(61), 917-940.
- Samarasinghe, K. ve Arvidsson, B. (2002). It is a different war to fight here in sweden the impact of involuntary migration on the health of refugee families in transition. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 16(3), 292-301.
- Scheppers, E., Van Dongen, E., Dekker, J., Geertzen, J. ve Dekker, J. (2006). Potential barriers to the use of health services among ethnic minorities: A review. *Family practice*, 23(3), 325-348.

- Sever, M. B. (2020). Suriyeli mülteci çocukların eğitim durumu ve sosyal uyum örnekleme. *Journal of European Education*, 10(1), 1-16.
- Sims, M., Hayden, J., Palmer, G. ve Hutchins, T. (2000). Working in early childhood settings with children who have experienced war-related trauma. *Australian Journal of Early Childhood*, 25(4), 41-46.
- Sirin, S. R. ve Rogers Sirin, L. (2015). *The educational and mental health needs of Syrian refugee children*. Washington, DC: Migration Policy Institute.
- Solgun, C. ve Durat, G. (2017). Göç ve ruh sağlığı. *Journal of Human Rhythm*, 3(3), 137-144.
- Şahin, C. (2001). “Yurt dışı göçün bireyin psikolojik sağlığı üzerindeki etkisine ilişkin kuramsal bir inceleme”. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 57-67.
- Şener, D. ve Ocağcı, A. (2014). Yoksulluğun çocuk sağlığı üzerine çok boyutlu etkileri. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 13(1), 57- 68.
- Taleb, Z. B., Bahelah, R., Fouad, F. M., Coutts, A., Wilcox, M. ve Maziak, W. (2015). Syria: Health in a country undergoing tragic transition. *International Journal of Public Health*, 60(1), 63-72.
- Tanrikulu, F. (2017). Türkiye’de yaşayan Suriyeli çocukların eğitim sorunu ve çözüm önerileri. *Liberal Düşünce Dergisi*, 22(86), 127-144.
- Tatlıcıoğlu, O. (2019). *Suriyeli çocukların iyi olma hallerinin incelenmesi: Altındağ örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Taylor, S. ve Sidhu, R. K. (2012). Supporting refugee students in schools: What constitutes inclusive education?. *International Journal of Inclusive Education*, 16(1), 39-56.
- Thoits PA. (1995). Stress, coping, and social support processes: where are we? What next? *J Health Soc Behav*. https://www.asanet.org/sites/default/files/savvy/images/members/docs/pdf/special/jhsb/jhsb_extra_1995_Article_3_Thoits.pdf
- TOHAV (Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı). (2014). *TOHAV Göç Analiz Raporu*. İstanbul: Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı Yayını.
- Tunga, Y., Engin, G. ve Çağiltay, K. (2020). Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitiminde karşılaşılan sorunlar üzerine bir alanyazın taraması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 317-333.
- Türkiyedeki Suriyeliler (t.b.). Wikipedi. https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27deki_Suriyeliler#:~:text=Ocak%202021%20itibar%C4%B1yla%20T%C3%BCrkiye'deki,m%C3%BCltecilerin%20say%C4%B1s%C4%B1%203.645.557%20ki%C5%9Fidir.

- Türkmen, E. (2018). *Türkiye’de mülteci çocuk emeği: Şanlıurfa’da çalışan Suriyeli mülteci çocuklar* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Ugurlu, N., Akca, L. ve Acarturk, C. (2016). An art therapy intervention for symptoms of post-traumatic stress, depression and anxiety among Syrian refugee children. *Vulnerable children and youth studies*, 11(2), 89-102.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2017). *Syria regional refugee response*. <http://data.unhcr.org/%0Asyrianrefugees/regional.php>
- UNHCR, (2017). Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler Sıkça Sorulan Sorular. [http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/faq_for_syrians_\(turkish\)_02032017.pdf](http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/faq_for_syrians_(turkish)_02032017.pdf)
- Uzun, E. M. ve Bütün, E. (2016). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki Suriyeli sığınmacı çocukların karşılaştıkları sorunlar hakkında öğretmen görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 72-83.
- Üçkardeş, E. A., Işık, E. ve Aker, A. T. (2015). *Göç, yerinden edilme ve ruh sağlığı*. Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği.
- Vuddamalay, V. (2018). Yeni mülteci dalgalarının entegrasyonunda kilit mekanlar olarak kentçi etnik yerleşim bölgeleri. *Teorik Bakış*, 10, 97-109
- Wenzel, T., Mirzaei, S. ve Nowak, M. (2016). Assessment of sequelae of torture for refugees in host countries. *The Lancet*, 387(10020), 746-777.
- Yakut-Çayır, M. ve Sarıtaş, M. T. (2017). Bilgisayar destekli nitel veri analizi: tanımlayıcı bir içerik analizi (2011-2016). *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 11(2), 518-544.
- Yayan, E. H., Düken, M. E., Özdemir, A. A. ve Çelebioğlu, A. (2020). Mental health problems of Syrian refugee children: Post-traumatic stress, depression and anxiety. *Journal of Pediatric Nursing*, 51, 27-32.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, C., Çekmez, E. ve Bütüner, S. Ö. (2012). Fenomenografik araştırma yöntemi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 6(2), 77-102.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Turkish Studies*, 9(2), 1685-1704.